

Научен собир по повод 60 години од смртта на Ѓорѓи Абаџиев / Scientific meeting on the occasion of the 60th anniversary of Gjorgji Abadjiev's death

УДК 821.163.3-31.09

Гоце Смилевски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје
g.smilevski@iml.ukim.edu.mk

АПСУРДОТ И ПОБУНАТА ВО РОМАНОТ *ПУСТИНА* ОД ЃОРЃИ АБАЏИЕВ

Клучни зборови: Ѓорѓи Абаџиев, Албер Ками, Сизиф, апсурд, побуна, самоубиство.

Осврнувајќи се на разликата помеѓу романот и историографијата, која се јавува во однос на нивниот пристап кон историјата, Милан Кундера во *Уметноста на романот* вели дека „историографијата ја пишува историјата на општеството, но не и онаа на човекот“. Кундера потенцира дека задачата на романсиерите е токму во сосредоточувањето на она што го пренебрегнуваат историчарите: романсиерите треба да го запомнат, да го запишат, она што е суштинско за човечкото суштество во даден историски момент (Кундера 1990: 38-39). Оттаму, една од одликите на романот е, преку ликовите и нивните размисли и дејствувања, да го сублимира и сочува она што извесни индивидуи го носат во себе, а кое нема да биде сочувано од страна на историографијата. Тоа го остварува Ѓорѓи Абаџиев преку двата главни лика во романот *Пустина*. Глигор и Арсо не се само претставници на гемициите од 1903 година: од една страна тие се индивидуи со силни лични карактеристики, кои придонесуваат да ги гледаме и како опозитни ликови, спротивставени еден на друг, а воедно, со своите морални и етички дилеми, тие се претставници на сите оние кои ја носеле во себе идејата за посебноста на Македонија и македонскиот народ. Во

нив се обединети историјата на поединецот и колективната историја впишана во еден конкретен општествен контекст.

Проникнувањето на личното, колективното и историското е направено на еден виртуозен начин на странците на *Пустина*. Самиот почеток, првата страница и пол претставува дескрипција, која ни доловува една затворска ќелија, неколку човечки фигури во неа, и нивните гестови и движења. Но веднаш по тој кус дескриптивен дел следува првото карактеризирање на еден од ликовите, во кое е обединето индивидуалното и историското. Тоа карактеризирање се одвива кога затворскиот службеник ќе им го побара на затворениците, кои се подготвуваат да се упатат кон судницата каде треба да им биде изречена пресудата за која веќе се очекува дека ќе биде смртна, она што тие го имаат во своите џебови. Во својата „акција“ затворскиот службеник ќе го земе часовникот на Арсо. Во тој часовник се соединети личната судбина и еден поширок општествен контекст. Тој едноставен предмет има своја комплексна историја – станува збор за часовникот кој таткото на Арсо го има добиено во 1877 година лично од генералот Скобелев, за своето херојство во Руско-турската војна. Едно поинакво проникнување на личната димензија и поширокиот историско-општествен контекст можеме да забележиме и веднаш потоа, во текот на завршницата на судскиот процес, пред самото изрекување на пресудата, кога во дефинирањето на себе и своите соборци Глигор ќе ги обедини индивидуалното, историското и националното: запрашан дали тие се анархисти или обични разбојници, тој вели дека се „Синови на еден поробен народ. (...) Кои сакаат да ја видат својата земја ослободена“ (Абациев 2008: 33).

Доловувањето на „егзистенцијалниот код“ на ликовите е во средиштето на уметноста на романот, смета Милан Кундера. „Сите романи од сите времиња се свртени кон енигмата на човековото ’јас’,“ тој во своето арс-поетичко дело (Кундера, 1990: 27). Која е енигмата на човековото *Јас* на Арсо и Глигор од романот *Пустина* на Абациев? Дали би можеле да кажеме дека она што Кундера го означува како *егзистенцијален код на ликови*, кога станува збор за Глигор и Арсо лежи во нивниот избор помеѓу животот и смртта, чиј исход е детерминиран од тоа како тие двајцата, секој различно, се соочуваат со чувството за апсурдноста на постоењето.

Албер Ками, кој својот опус го гради на идејата за апсурдот на човечката егзистенција, во своето филозофско дело *Митот за Сизиф* говори за

свесноста на човекот за сопствената ограниченост и за конечноста на своето постоење, кои водат кон поништување на смислата на егзистенцијата. Ками го ползува митот за Сизиф – осуден од боговите вечно да го турка каменот кон врвот, и откако ќе успее во тоа каменот да се стркала надолу до подножјето планината – како метафора за човековата егзистенција, затоа што смртта претставува негација на сето она што човек го постигнал во текот на своето постоење, па оттаму на сè што човек чини и што би можел да стори однапред му се одземе смислата и значењето, како што тоа е со Сизиф (Samus 1998: 111-112). Според Ками, во прифаќањето на апсурдноста на сè околу нас и во рамнодушното со која е обележано тоа прифаќање, лежи победата над апсурдното постоење: „Човекот, конечно, во себе ќе го пронајде виното на апсурдот и лебот на рамнодушното со кои ја храни својата возвишеност“ (Samus 1998: 47-48). Побуната над апсурдноста на постоењето, според Ками, лежи во дејствувањето на човекот и покрај тоа што тој е свесен дека постоиме во апсурден свет. Арсо од романот *Пусџина* е свесен во што лежи победата над бесмислата и над чувството за апсурдноста на постоењето (и во тие размисли овој лик од романот на Абациев е близок на ставовите на Албер Ками изнесени во *Митот за Сизиф*), но воедно тој се чувствува немоќен да дејствува кон извојување на таквата победа: „Во минути на смирување, кога спокојното размислување го потиснуваше трагичното чувство на безизлезност, Арсо се наврќаше кон напрежните свои убедувања дека вистинската смисла на човековото живеење е во непрекинливата акција, во непреодоливата волја на човекот да дејствува. Се обвинуваше себеси дека тој никогаш не бил и не може да биде никогаш способен да ја исполни таа страшна повелба. (...) Се зафатил за нешто што не било за неговиот ломлив дух“ (Абациев 2008: 143-144). Каменот кој на Арсо му е даден (или досуден) да го турка до врвот нема значење само за него, туку пред сè за неговиот народ – но тој таа задача која треба секогаш отпочеток да се исполнува не може да ја издржи: „Има да ја свршиш онаа твоја задача што си ја започнал и не си ја завршил и поради тоа падна во очај (...). Другарите кои загинаа го исполнија својот долг. Ние треба да го исполниме нашиот.“ Арсо не може да биде налик на визијата на Ками за Сизиф, затоа што, како што се вели за него на едно место во *Пусџина*: „Лишен од волја, од желби, празен и опустен, се влечкаше час во минатото час во сегашното. (...) Не може да истрае до крај. Зар има крај ова умирање. Да се враќаш и да мислиш дека

се уште умираш, дека се уште не си мртов“ (Абаџиев 2008: 128). Тој е очаен човек кој не може да се соочи со апсурдот.

Наспроти Арсо е Глигор со својата одлучност за дејствување. Затоа, и различни се нивните ставови во однос на тоа што тие двајцата преживевале гемиџиските акции, за разлика од своите соборци, и што сега, наместо на бесилка како што била првичната пресуда, се помилувани од страна на султанот. Во продолжувањето на животот Глигор гледа можност, а Арсо – казна:

„- Не сакам по мојата смрт да речат, беше трчилаж. Ние се заколнавме да загинеме заедно со оние што ги разнесоа бомбите!

- Секогаш сум среќен кога ја избегнувам смртта. Тогаш сум горд дека се уште дишам, дека се уште сум жив.

- Ти си ја загубил совеста! - рече Арсо возбудено.

- Не ја изневеривме совеста. По некаков случај ние останавме. И животот ќе го употребиме пак за онаа цел.

- Во овој смрдлив кауш, смешно!

- Навистина треба да сожалуваш што не си ја треснал главата. Тогаш беше сосема инаков. Од оној крениглавец Арсо не останало ништо. Ти си некој друг... плачливец, покајник, една жална урнатина“ (Абаџиев 2008: 118-119).

Судбината е ужасна, вели Ками, само ако се надеваме. Тој вели дека ние можеме да го победиме апсурдот, можеме да ја победиме апсурдноста на постоењето, токму ако го прифатиме постоењето во апсурдниот свет, а предуслов за таквото прифаќање е да се откажеме од надежта. Откажувањето од надежта не значи откажување од дејствување. И токму со тој принцип на дејствување живее Глигор. Нема надеж кај него кога станува збор за неговото сопствено постоење: тој е свесен дека секогаш кога ќе го качи каменот до врвот, тој одново ќе се стркала, и тој пак ќе го турка нагоре по планината, до врвот и до следното стркалување; свесен е дека никогаш во животот нема да може да седне мирно на врвот и така да го продолжи своето постоење. Секогаш ќе се наоѓа на почетокот, секоја негова акција ќе биде тргнување одново од подножјето на планината, со товарот на каменот. Глигор решава да истрае во својот сизифовски подвиг, знаејќи дека она што го прави ќе биде апсурдно по неговото постоење, но

не и по борбата за слобода на македонскиот народ. Во тоа лежи отклонувањето на Глигор од камиевиот Сизиф: овој лик на Абаџиев не е потполно лишен од надеж, но таа надеж има нешто херојско во себе, затоа што има во себе и одлика на подготвеност за себежртвување во името на подобрата утрешнина на заедницата.

Една од одликите на побуната против апсурдноста на постоењето, според Ками, е презирот кон судбината, кон трагиката која ни е доделена со нашата минливост: „Нема судбина која не може да биде наткрилена со презир“ (Samus 1998: 111). Насловот на првото поглавје на *Пусџина* е „Презир“. Крајот на поглавјето може да нè подлаже во однос на тоа на кого се однесува насловот. Кога ќе биде прогласена смртната пресуда, на преbledеното лице на Арсо ќе се појави презир. Но тој само ја наместува презривата насмевка, па ние како читатели, водени од таа дескрипција, можеме да ја пренебрегнеме вистинската презривост, изразена преку еден мал детал, неколку страници пред тоа, која се однесува на вистинскиот презир кој самиот Арсо го забележува, и кој потоа само ќе се обиде да го подражава, за да ја сокрие својата вистинска душевна состојба: „Само го погледна Глигора, кој презриво го туткаше челото“ (Абаџиев 2008: 22). Насмевката на Арсо се јавува како реакција на неговиот сопствен ужас пред смртта. Презирот на Глигор не е само презир кон тиранијата на Отоманската империја против која се борел и која го затвора, тоа е презир кон севкупната тиранија, презир каков што наоѓа и Ками кај Сизиф во неговата победа над казната која му ја доделуваат боговите. Ова ни станува уште појасно кога подоцна, токму при прогласувањето на смртната пресуда со бесење, нараторот во романот на Абаџиев за Глигор вели: „Се роди меѓу робје и тирани и ги презре и робјето и тираните“ (Абаџиев 2008: 40).

Глигор, кој напати може да делува и строго кон Арсо, всушност сака да го спаси својот пријател и соборец од очајот и од чувството на бесмисла кои го имаат опфатено:

„ - Меѓу минатото и сегашноста се срушени мостовите, - смрачено рече Арсо.

- Да се сложиме во едно само: не го сакам од тебе тоа што ти бесно и фантазирано сам го даваше. - Му предлага откако ќе побегнат: - Ти треба само да лежиш и да бладаш и да шеткараш во минатото, како досега што си правел и ништо друго.

- Па ти и ништо не бараш од мене.

- Тоа ништо за мене е сè, - уверено рече Глигор“ (Абациев 2008: 143).

Таа навидум безлична и рамнодушна констатација на Глигор, всушност ја открива неговата грижа за пријателот, затоа што „Тоа ништо за мене е сè“, во контекст на целата состојба на Арсо, не значи реплика на „Па ти и ништо не бараш од мене,“ туку е потврда на тоа колку на самиот Глигор му значи да успее во настојувањето да го увери Арсо да побегне со него од затворот и да продолжи со животот. Глигор е свесен дека очајот и бесмислата на крајот ќе го доведат Арсо до самоубиство, затоа што тој веќе е откажан од дејствување, односно како што самиот вели: „Јас нема што да свршвам. Сè е празно во мене. Јас немам цел.“ (Абациев 2008: 142). Валентина Миронска-Христовска во својата научна студија „Помеѓу алтруизмот и себичноста“ таа грижа на Глигор за Арсо ја согледува како средба помеѓу Аристотеловата етика, и стоицистичките учења на Епиктет за пријателството: „Поради тоа правел обиди да го убеди Арсо да се сврти кон себе, кон нивната положба, и да престане да мисли дека не постои, но во духот на Епиктет, кој сугерирал дека кога вашиот пријател страда, можете да сочувствувате со него ако тоа му предизвикува олеснување; но внимавајте да не дозволите сочувството да налегне во вашето срце или да ја вознемири таа смиреност што го претставува совршенството на мудроста“ (Mironska-Hristovska 2021: 124).

Уште на самиот почеток на делото доловено е колебањето и душевната слабост на Арсо. Додека тој и Глигор во судницата ги слушаат обвиненијата кои се изрекувани против нив и ја очекуваат пресудата, тој во себе почнува да ги обвинува своите соборци: *Поинаку ѝребаше да сѝане сејѝо ѝѝоа! Тука има некаква ѝодивеносѝ! Ѓавол нека ѝо носи! Зар има ѝѝука смисла едно ѝѝѝуро брзање да се лејне во скуѝѝиниѝе на смрѝѝѝа. Зар има смисла? Арсо ги чувствуваше градите, отежнати од гнев и од болка. Лесно е да седнеш на зајѝалена бомба и да ѝо расѝарчиѝи своето ѝѝело. И валијѝа да осѝане, да ѝприсусѝѝѝува на ѝвоеѝѝо ѝонижување! Глуѝѝаво е! Неѝодносливо е! Своиѝѝе ѝради да му ѝи ѝоднесеш на сѝражароѝѝ, за да ѝи набодеш на ѝѝѝикоѝѝ! Му беше неподносливо тешко – главата ќе му прсне. Зар и јас сум овде на ова боѝѝѝѝе каде ѝѝѝо има само самоубијѝѝи! Одвратиѝо е!“ (Абациев 2008: 36). Зар има смисла?, се прашува Арсо – тоа*

е запрашаноста на која нè принудува апсурдноста на нашето постоење за која говори Ками. Парадоксот на постоењето на Арсо и неговиот став кон човековата егзистенција, самоубиството и дејствувањето против апсурдот лежи во тоа што тој на почетокот од делото чувствува одвратност кон тоа животот да се заврши со херојски самоубиствен чин, а самиот на крајот од делото ќе го заврши својот живот со самоубиство, во одрекување од херојството.

На самиот почеток од *Митот за Сизиф* Албер Ками пишува: „Постои само еден навистина сериозен философски проблем: самоубиството. Да се просудува дали има или нема смисла да се живее значи да се одговара на основното философско прашање“ (Camus 1998: 9). За Ками самоубиството не претставува побуна, туку избегнување на соочување со апсурдот. „Самоубиството не е побуна, туку уништување на можноста за свесна побуна“, вели тој, затоа што тоа е негација на апсурдноста на постоењето, а не победа над таа апсурдност: „Свесноста и побуната, тие одбивања се спротивност на одрекувањето. (...) Треба да умреме непомирени, а не доброволно“ (Camus 1998: 50). За разлика од Арсо, кој ја избира смртта, Глигор во романот на Абациев ги избира животот, побуната и борбата.

Романот *Пусџина* од Ѓорѓи Абациев е првиот психолошки роман во македонската литература и воедно спаѓа меѓу најзначајните прозни остварувања во нашата книжевност. Неговото значење одново се потврдува низ децениите и со тоа што станува збор за дело кое е константен предизвик за нови толкувања. Можноста која овој роман ја нуди да биде толкуван и низ визурата на еден од предводниците на философијата на егзистенцијата и на егзистенцијализмот во книжевноста, говори за тоа дека Ѓорѓи Абациев создал роман кој може да се вброи во тогашните актуелни текови во европската литература, и дека со своите високи книжевни вредности ќе продолжи да биде предмет на научен и читателски интерес.

Литература:

- Абациев, Ѓ. 2008. *Пусџина*. Битола: Микена.
- Camus, A. 1998. *Mit o Sizifu*. Prev. Stojan Vučićević. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mironska – Hristovska, V. 2021. “Between altruism and selfishness” In: *The Ethical and Axiological Aspects in the Literature and Culture*. (Ed. Jakimovska-Toshikj,

M.; Žeňuchova, K., transl. Marija Girevska), pp. 115-161. Skopje: Institute of Macedonian Literature.

Goce Smilevski

**THE ABSURD AND THE REBELLION IN THE NOVEL *DESERT* BY
GJORGJI ABADZIEV**

Summary

The text is an attempt to interpret the novel *Desert* by Gjorgji Abadijev through some of the basic concepts of the philosophy of existentialism, more precisely through the premises presented in *The Myth of Sisyphus* by Albert Camus. The analysis of the novel focuses on comparing the ways in which the two main characters, Gligor and Arso, both sentenced to a life imprisonment, accept (or are unable to accept) the absurdity of existence, rely on hope or reject it with contempt, strive for freedom or give it up as something unattainable, choose life or death. The text thus indicates that Abadziev's novel was created in the context of existentialist trends in literature, current in the European culture at the time when *Desert* was written.

Keywords: Gjorgji Abadziev, Albert Camus, Sisyphus, absurd, rebellion, suicide.